

професор, д.е.н. Лепейко Т.І.

Близнюк Т.П.

Харківський національний економічний університет

ВПЛИВ СЕРЕДОВИЩА ПІДПРИЄМСТВА НА ЙОГО ІННОВАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

Розглянуті поняття „інноваційне діяльність”, „інноваційна сприйнятливість” та „інноваційне середовище”. Систематизовані фактори середовища підприємства всіх рівнів (макро-, мезо- та мікро-). Представлено методіку визначення впливу макро-, мікро- та середовища на інноваційну діяльність підприємства.

Ключові слова: інноваційна діяльність, інноваційна сприйнятливість, інноваційне середовище, макросередовище підприємства, мікросередовище підприємства.

Вступ. Одним з основних шляхів подальшого розвитку та отримання конкурентних переваг для підприємства є впровадження в виробництво результатів наукових досліджень (новацій), яке здійснюється в ході інноваційної діяльності підприємства. Фактори середовища підприємства безпосередньо впливають на цей вид діяльності підприємства і тому актуальним є завдання щодо визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність на основі комплексної оцінки.

Теоретичні та практичні дослідження інноваційної діяльності підприємства висвітлені у роботах вітчизняних та зарубіжних вчених: І. Балабанова [5], В. Василенка [7], П. Завліна, А. Казанцева, Л. Менделі [7], С. Ілляшенка [10], С. Ільєнкової, Л. Гохберга, С. Ягудина [12], Л. Огілевої [13], Д. Кокурина [14], Н. Краснокутської [15], В. Мединського [17], А. Харина, І. Коленського [22], Р. Фатхутдинова [23] та ін. Теоретичні аспекти аналізу інноваційної діяльності підприємства розглянуті в роботах таких фахівців як, Д. Ендовицький та С. Коменденко [12], А. Трифілова [21], А. Харин та І. Коленський [22], М. Левін та В. Бусигін [16], Р. Фатхутдинов [23].

Однак певні теоретичні та науково-практичні проблеми, пов’язані з комплексною оцінкою інноваційної діяльності підприємства щодо визначення складових впливу на інноваційну діяльність для умов вітчизняної практики

господарювання розроблені недостатньо повно. Тому потребує розробки методичне забезпечення саме цієї комплексної інноваційної діяльності підприємства.

Постановка задачі. Метою статі є розроблення методичного підходу щодо комплексної оцінки впливу середовища підприємства його на інноваційну діяльність.

Результати. На основі результатів аналізу різних точок зору щодо поняття „інноваційна діяльність” [1,2,4-7,10-17,19,20,25,26 та ін.] пропонується наступне визначення: інноваційна діяльність – це складна цілеспрямована динамічна система використання результатів закінчених науково-технологічних досліджень, організаційно-економічних розробок, або інших науково-технічних досягнень, яка функціонує під впливом факторів зовнішнього середовища усіх рівнів (макро- і мезо-) з метою задоволення постійно мінливого індивідуального попиту і потреб суспільства в цілому в конкурентноспроможній продукції (товарах, послугах).

Актуальним залишається питання комплексної оцінки інноваційної діяльності (ІД) на підприємстві, оскільки проведений аналіз існуючих характеристик інноваційної діяльності [1,2,4-7,10-17,19,20,25,26] свідчить про їх односторонність оцінювання. Тому для оцінки ІД підприємства пропонується розглянути комплексну характеристику, яка висвітлює практично усі аспекти ІД підприємства, а саме – інноваційну сприйнятливість. На основі проведеного дослідження різних точок зору [12,17,19] щодо сутності поняття „інноваційна сприйнятливість”, пропонується наступне визначення. Інноваційна сприйнятливість – це здатність підприємства постійно оновлювати фактори мікросередовища шляхом виявлення інновацій, їх розрізнення за характерними ознаками та оцінки сутності й відповідності до впровадження на підприємстві з метою підвищення конкурентоспроможності підприємства.

Підприємство є відкритою, складною, динамічною, соціально-економічно, відносно незалежною системою національної економіки, яка пов'язана із зовнішнім середовищем за зворотнім зв'язком. Кожний з видів діяльності підприємства

функціонує у відповідному середовищі, і тому, на думку автора, варто виділити поняття середовища підприємства як середовища даного виду діяльності. Інноваційне середовище – це визначена та сформована система факторів: політичних і правових, економічних, виробничо-технологічних, демографічних, географічних, ринкових, соціокультурних, природних і екологічних, міжнародних тощо, що забезпечує (прискорює чи гальмує) розвиток інноваційної діяльності підприємства.

Середовище підприємства складається з: 1) мікросередовища (внутрішнього середовища) — сукупності активних суб'єктів і сил, що діють на можливості підприємства встановлювати і підтримувати з цільовими клієнтами відносини успішного співробітництва. Воно представлене силами, що мають безпосереднє відношення до самого підприємства та його можливостей; 2) мезосередовища (підсистеми близького оточення) – сукупність факторів, які безпосередньо впливають на підприємство, збільшують чи зменшують ефективність його роботи, наближають чи віддаляють досягнення його ціле; 3) макросередовища (підсистеми далекого оточення) – сукупність елементів, що можуть впливати на організацію, але не прямо, а опосередковано.

На основі проведеного дослідження і аналізу [3,8-9,12,14,15,17,19,20,25,26] виділені основні фактори, що формують середовище підприємства (табл. 1). Значний вплив на ІД підприємства на сучасному етапі розвитку економіки мають фактори макро та мікросередовища, тому пропонується провести аналіз впливу саме цієї групи факторів.

Таблиця 1

Середовище підприємства

Мікросередовище	Мезосередовище	Макросередовище
1	2	3
<ul style="list-style-type: none"> - виробнича система; - фінансово-економічні результати діяльності; - маркетинг; - система управління; - ресурси й організація 	<ul style="list-style-type: none"> - політичне і правове середовище; - середовище споживачів; - середовище постачальників; - середовище ринків факторів виробництва; - середовище інформаційної інфраструктури; - середовище профспілок й торговельних асоціацій; - економічне середовище (галузевий 	<ul style="list-style-type: none"> - політичне і правове середовище; - макроекономічне середовище; - соціокультурне середовище; - виробничо-технологічне середовище; - географічне середовище;

Продовження табл. 1		
1	2	3
підприємства; - науковий потенціал; - інноваційна сприйнятливість.	аналіз); - середовище контактних аудиторій; - середовище інвесторів; - середовище партнерів; - середовище посередників; - середовище податкової інфраструктури; - середовище конкурентів; - середовище наукових й інноваційних організацій.	- демографічне середовище; - ринкове середовище; - природне і екологічне середовище; - міжнародне середовище.

Аналіз впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність й інноваційну сприйнятливість рекомендується проводити відповідно послідовності визначення показників впливу (рис.): I. Макросередовища підприємства (макро СП); II. Мікросередовища підприємства (мікро СП); III. Середовища підприємства.

На основі результатів аналізу існуючих математичних методів визначення впливу макро- та мікросередовища підприємства на його інноваційну діяльність пропонується здійснювати на основі інтегрального показника шляхом рішення задачі багатокритеріальної оптимізації. Суть запропонованого методу полягає в об'єднанні часткових критеріїв в один інтегральний критерій для знаходження максимуму (або мінімуму) інтегрального критерію. Для згортання був обраний метод адитивного критерію згортки компонентів векторного критерію, оскільки абсолютні значення критеріїв, які входять в інтегральний показник, мають істотне значення для даного показника.

Розглянемо більш детально усі етапи визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність.

I етап. Розрахунок інтегрального показника впливу макро СП здійснюється за наступними етапами: 1) відбір та обґрунтування показників макро СП; 2) обґрунтування допустимості згортки; 3) ліквідація внутрішніх зв'язків між показниками; 4) нормалізація показників для їх співвідношення; 5) визначення рівня значимості показників; 6) врахування рівня значимості показників; 7) побудова функції згортки, що дозволяє вирішити задачу оптимізації.

Рис. Послідовність розрахунку інтегрального показника

Перший та другий етапи розрахунку інтегрального показника у методиці визначення показника впливу макро СП мають певні особливості.

Відбір та обґрунтування показників інноваційного макро СП (1 етап).

Група макроекономічних факторів є однією зі найзначущих за впливом факторів макро СП, оскільки безпосередньо впливає на ІД і її ефективне здійснення підприємством. Результати аналізу [3,7-9,14-17,20,25,26] дозволили визначити фактори, які входять до цієї групи, а саме: темпи інфляції й дефляції; рівень зайнятості населення; бюджетний баланс; стабільність курсу гривні; ставки по кредитах; тарифи на транспортні послуги й енергоресурси; податкові ставки; зміна ВВП; рівень доходів населення й розмір заощаджень; норма нагромадження й інвестиційна політика; платіжний баланс; динаміка цін; зміна курсів валют; зміна галузевої структури економіки; формування й розподіл інноваційних ресурсів; структура споживання і її динаміка; індекс вартості життя; розвиток державного сектора (дотації, субвенції, податки, програми підтримки); рівень безробіття; продуктивність праці. Пропонується також включити у цю групу наступні фактори: фаза економічного циклу й технологічну структуру, та стан навколишнього середовища як найбільш вагомий та важливі показники макро СП.

Обґрунтування допустимості згортки (2 етап), тобто підтвердження однорідності запропонованих показників. Аналіз показників дав можливість зробити висновок про кон'юнктурно утворюючий характер обраних показників.

У результаті визначення рівня значимості показників методом рангової кореляції макроекономічні показники визначені коефіцієнти вагомості (табл. 2). Після нормалізації й урахування пріоритетів критеріїв утвориться нова векторна оцінка, яка підлягає перетворенню з використанням функції згортки.

Отриманий у результаті згортки інтегральний показник впливу макро СП відображає вплив макро СП за аналізований період на інноваційну діяльність підприємства. Значення показника знаходиться в інтервалі $[0;1]$. Аналіз показника у динаміці дає можливість аналізувати зміни макро СП в часі.

Коефіцієнти вагомості макроекономічних показників

№ з/п	Група показників	Підсумковий коефіцієнт вагомості
1.	Темпи інфляції (дефляції)	0,0760
2.	Рівень зайнятості населення і рівень безробіття	0,0234
3.	Фінансовий стан державного бюджету	0,0175
4.	Стабільність курсу гривні і зміна курсів валют	0,0468
5.	Ставки за кредитами	0,0643
6.	Податкові ставки	0,0526
7.	Тарифи на енергоресурси та транспортні послуги	0,0409
8.	Зміна ВВП	0,0702
9.	Рівень доходів населення та розмір заощаджень	0,0351
10.	Динаміка цін	0,0585
12.	Формування та розподіл інноваційних ресурсів	0,0877
13.	Структура споживання та її динаміка й індекс вартості життя	0,0292
14.	Рівень державного регулювання економіки	0,0058
15.	Норма накопичення та інвестиційна політика	0,0936
16.	Платіжний баланс	0,0117
17.	Фаза економічного циклу	0,1053
18.	Технологічна структура	0,0994

II етап. Необхідно розрахувати показник впливу мікро СП на інноваційну діяльність підприємства, який висвітлює стан його ІД. Розрахунок інтегрального показника впливу мікро СП здійснюється за такими етапами: 1) відбір та обґрунтування показників мікро СП; 2) визначення рівня значимості показників; 3) врахування рівня значимості показників; 4) побудова функції згортки, що дозволяє вирішити задачу оптимізації.

Розрахунок показника впливу мікро СП на інноваційну діяльність підприємства має свої особливості.

Вибір та обґрунтування показників мікро СП (1 етап). На основі аналізу літературних джерел [7,18,23-26] були узагальнені та сформульовані основні вимоги до системи показників ІД підприємства: 1) відображення безпосередніх результатів від впровадження інновацій на підприємствах очікуваний прибуток, зростання продуктивності праці й інші тобто повне висвітлення інформації про фактичні або потенційні наслідки операцій, які можуть вплинути на прийняття управлінських рішень; 2) оцінка ефективності нововведень та ІД підприємств

повинна проводитися через показники інтегрального ефекту; 3) відображення витрат на впровадження інновацій на підприємствах тобто фактичної (історичної) собівартості інновацій [21,22]; 4) превалювання змісту над формою – показники мають відображати сутність ІД [21,22].

Найбільш повно відповідає вказаним вимогам методика Міністерства економіки „Відслідкування динаміки основних економічних показників роботи стратегічно важливих підприємств і підприємств-монополістів (на основі індивідуального моніторингу підприємств)”, розділ інноваційна діяльність [23]. На основі показників даної методики рекомендується розраховувати інтегральний показник мікро СП.

Методом експертних оцінок, були визначені коефіцієнти вагомості показників ІД (табл. 3.). Основний принцип розрахунку коефіцієнтів вагомості показників полягає у поетапному визначенні значимості кожного показнику за групами та підгрупами щодо стану ІД підприємства.

Отриманий у результаті згортки інтегральний показник відображає вплив мікросередовища кожного окремого підприємства за аналізований період на його інноваційну діяльність. Значення показника знаходиться в інтервалі [0;1]. Аналіз показника у динаміці дає можливість відслідковувати зміни в мікро СП в часі, а також порівнювати стан мікросередовища різних підприємств.

Таблиця 3

Коефіцієнти вагомості показників інноваційної діяльності підприємства

№ з/п	Показник	Коефіцієнт вагомості
1	2	3
Характеристика інноваційних витрат		0,5
1.	Питома вага інноваційних поточних витрат у витратах на виробництво, % (Пів)	0,3
2.	Структура інноваційних витрат, %:	0,7
	2.1. Частка витрат на дослідження і розробки (Ч _{НДЕІ})	0,5
	2.2. Частка придбання засобів праці й обладнання (Ч _{пзоі});	0,3
	2.3. Частка витрат на маркетинг і рекламу (Ч _{мрі})	0,2
Характеристика оновлення продукції		0,5
3.	Питома вага продукції, %:	0,7
	3.1. Принципово нової (ППН);	0,6

Продовження табл. 3		
1	2	3
	3.2. Удосконаленої (ППУ);	0,3
	3.3. Продукції без змін (ПБЗ)	0,1
4.	Питома вага інноваційної продукції, що відвантажена за межі України, % (ПВПВМ)	0,3
	4.1. Принципово нової (ППНм);	0,7
	4.2. Удосконаленої (ППУм);	0,2
	4.3. Продукції без змін (ПБЗм)	0,1

III етап. Розраховані інтегральні показники впливу макро СП та інноваційного мікро СП рекомендується використати для розрахунку загального інтегрального показника (ЗІП) за формулою:

$$\text{ЗІП} = \text{ІП}_{\text{макро}} \times k_{\text{макро}} + \text{ІП}_{\text{мікро}} \times k_{\text{мікро}},$$

де $\text{ІП}_{\text{макро}}$ - інтегральний показник впливу макро СП;

$k_{\text{макро}}$ - коефіцієнт вагомості впливу макро СП;

$\text{ІП}_{\text{мікро}}$ - інтегральний показник впливу мікро СП;

$k_{\text{мікро}}$ - коефіцієнт вагомості впливу мікро СП.

Значимість впливу макро СП та мікро СП були встановлені експертним шляхом, з використанням методу експертних оцінок: $k_{\text{макро}}=0,5$ та $k_{\text{мікро}}=0,5$.

Розраховані інтегральні показники, які характеризують стан макро СП та мікро СП дають можливість розробки обґрунтованих рекомендацій щодо покращення інноваційної діяльності кожного окремого підприємства. Значення показника знаходиться в інтервалі $[0;1]$.

Пропонується проводити визначення впливу макро СП, мікро СП та середовища підприємства матрично-структурним методом, що заснований на виявленні співвідношення показників впливу макро СП, мікро СП та середовища підприємства. Для цього рекомендується використовувати матриці, представлені у табл. 4 і 5.

У першому квадранті (I) матриці опиняються перспективні підприємства, що розвиваються. Основними їхніми характеристиками є:

– функціонування в умовах негативного впливу макросередовища;

– позитивний вплив мікросередовища (висока інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити можливість ефективного проведення заходів щодо покращення інноваційної діяльності;

– потенційні можливості щодо поліпшення стану макросередовища.

Таблиця 4

Співвідношення показників впливу макросередовища та мікросередовища
(матриця №1)

Показник впливу макросередовища	Показник впливу мікросередовища	
	більше 0,5	менше 0,5
Менше 0,5	Перспективне підприємство, що розвивається I	Підприємство, що відстає II
Більше 0,5	Підприємство випереджального розвитку III	„Старіюче” підприємство IV

У другому квадранті (II) будуть відстаючі підприємства, основними характеристиками яких є:

– функціонування в умовах негативного впливу макросередовища;

– негативний вплив мікросередовища (низька інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити необхідність проведення заходів щодо зміни характеру інноваційної сприйнятливості.

У третьому квадранті (III) зосередяться підприємства випереджального розвитку, основними характеристиками яких є:

– функціонування в умовах позитивного впливу макросередовища;

– позитивний вплив мікросередовища (висока інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити можливість ефективного проведення заходів щодо покращення інноваційної діяльності;

– потенційні можливості щодо поліпшення стану макросередовища.

У четвертому квадранті (IV) зосередяться „старіючі” (відживаючі) підприємства, основними характеристиками яких є:

– функціонування в умовах позитивного впливу макросередовища;

– негативний вплив мікросередовища (низька інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити необхідність проведення заходів щодо зміни характеру інноваційної сприйнятливості;

– підприємство має потребу в радикальній зміні стратегії розвитку, оскільки існує можливість використання позитивного впливу макросередовища.

Друга матриця (табл. 5) уточнює, який з рівнів середовища (макро чи мікро) позитивно або негативно впливає на інноваційну діяльність підприємства.

Таблиця 5

Співвідношення показників впливу середовища та мікросередовища
(матриця №2)

Показник впливу середовища	Показник впливу мікро середовища	
	більше 0,5	менше 0,5
Менше 0,5	Перспективне підприємство у негативному інноваційному макро середовищі I	Відстаюче підприємство у негативному інноваційному середовищі II
Більше 0,5	Підприємство випереджального розвитку у позитивному інноваційному середовищі III	„Старіюче” підприємство у позитивному інноваційному макро середовищі IV

У першому квадранті (I) матриці опиняються перспективні підприємства у негативному макросередовищі, основними характеристиками яких є:

– функціонування в умовах негативного впливу макросередовища;
– негативний вплив макросередовища негативно позначається на стані середовища підприємства;

– позитивний вплив мікросередовища (висока інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити ефективне проведення заходів щодо покращення інноваційної діяльності;

– необхідність здійснення підприємством заходів щодо поліпшення стану макросередовища.

У другому квадранті (II) будуть відстаючі підприємства в негативному середовищі, основними характеристиками яких є:

- функціонування в умовах негативного впливу середовища;
- негативний вплив мікросередовища (низька інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити необхідність проведення заходів щодо покращення інноваційної діяльності підприємства;
- підприємство має потребу в радикальній зміні стратегії розвитку;
- необхідність здійснення підприємством заходів щодо поліпшення стану середовища.

У третьому квадранті (III) зосередяться підприємства випереджального розвитку в позитивному середовищі, основними характеристиками яких є:

- функціонування в умовах позитивного впливу середовища;
- позитивний вплив мікросередовища (висока інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити ефективне проведення заходів щодо покращення інноваційної діяльності;
- потенційні можливості щодо поліпшення стану середовища;
- підприємство перебуває в найбільш вигідних умовах для подальшого розвитку.

У четвертому квадранті (IV) зосередяться „старіючі” (відживаючі) підприємства в позитивному макросередовищі, основними характеристиками яких є:

- функціонування в умовах позитивного впливу макросередовища;
- негативний вплив мікросередовища (низька інноваційна сприйнятливість), що дозволяє припустити необхідність проведення заходів щодо інноваційної діяльності підприємства;
- підприємство має потребу в радикальній зміні стратегії розвитку, оскільки існують можливість використовувати позитивний вплив макросередовища.

Висновки. На основі проведеного дослідження середовища підприємства та основних факторів, які його формують зроблені наступні висновки:

1. Запропонована методика визначення впливу середовища підприємства на його інноваційну діяльність, яку пропонується використовувати для встановлення наявності позитивного або негативного впливу макро-, мікро- та середовища підприємства на його інноваційну діяльність.

2. Проведення аналізу позитивного або негативного впливу макро-, мікро та середовища рекомендується проводити структурно-матричним методом з використанням двох матриць. Для підприємств, які потрапили до першого й третього квадрантів матриці співвідношення показників впливу середовища та мікросередовища, необхідно розробити рекомендації щодо покращення стану макросередовища через мікросередовище кожного окремого підприємства.

3. Для підприємств, які зосередились у другому й четвертому квадрантах матриці співвідношення показників впливу середовища та мікросередовища, пропонується розробити рекомендації щодо покращення інноваційної діяльності кожного окремого підприємства шляхом зміни складових інноваційної сприйнятливості.

4. Напрямами подальшого дослідження впливу інноваційного середовища на характер інноваційної діяльності є розробка відповідних заходів щодо покращення: стану макросередовища через мікросередовище кожного окремого підприємства; інноваційної діяльності кожного окремого підприємства шляхом зміни складових інноваційної сприйнятливості.

Література:

1. Закон України “Про інвестиційну діяльність” від 18.09.91 із змінами від 10.12.91 №1955 – 12; від 05.03.98 №185/98-ВР // Діло. – 1998. - №21.ПІ. – С.30.
2. Закон України “Про інноваційну діяльність” від 4.07.2002 р. №40-IV // Урядовий кур’єр. – 2002. - №143. – С.5-11.
3. Аакер Д. Стратегическое рыночное управление / Пер. с англ. под ред. Ю.Н. Каптуревского. – СПб: Питер, 2002. – 544 с.
4. Акимов А.А. Систематологические основы инноватики / Акимов А.А., Гамидов Г. С., Колосов В. Г. – СПб.: Политехника, 2002. – 596 с.
5. Балабанов И. Т. Инновационный менеджмент. – СПб: Питер, 2001. – 304 с.

6. Василенко В.О., Шматько В.Г. Інноваційний менеджмент: Навчальний посібник. / За редакцією В.О. Василенко. – Київ: ЦУЛ, Фенікс, 2003. – 440 с.
7. Ендовицкий Д.А., Коменденко С.Н. Организация анализа и контроля инновационной деятельности хозяйствующего субъекта / Под ред. Л.Г. Гиляровской. – М.: Финансы и статистика, 2004. – 272 с.
8. Зайцев Л.Г., Соколова М.И. Стратегический менеджмент: Учебник. – М.: Юристъ, 2002. – 416 с.
9. Зуб А.Т., Локтионов М.В. Системный стратегический менеджмент: методология и практика. – М.: Генезис, 2001. – 752 с.
10. Ілляшенко С.М. Управління інноваційним розвитком: Навчальний посібник. – 2-ге вид., перероб. і доп. – Суми: ВТД „Університетська книга”; К.: Видавничий дім „Княгиня Ольга”, 2005. – 324 с.
11. Инновационный менеджмент: Справ. пособие / под ред. П.Н. Завлина, А.К. Казанцева, Л.Э. Миндели. Изд. 2-е, переработ. и доп. – М., ЦИСН, 1998. – 568 с.
12. Инновационный менеджмент: Учеб. пособие / Под ред. В.М. Аньшина, А. А. Дагаева. – М.: Дело, 2003. – 528 с.
13. Инновационный менеджмент: Учебник для вузов/ С.Д. Ильенкова, Л.Г. Гохберг, С.Ю. Ягудин и др. / Под ред. С.Д. Ильенковой, - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1997. – 327 с.
14. Инновационный менеджмент: Учебное пособие / Под ред. д.э.н. проф. Л.Н. Оголевой. – М.: ИНФРА-М, 2003. –238 с.
15. Кокурин Д.И. Инновационная деятельность – М.: Экзамен, 2001. – 576 с.
16. Краснокутська Н.В. Інноваційний менеджмент: Навч. посібник. – К.: КНЕУ, 2003. – 504 с.
17. Круглова Н.Ю. Инновационный менеджмент: Учебное пособие. 2-е изд., доп. – М.: Издательство РДЛ, 2001. – 352 с.
18. Левин М., Бусыгин В. Анализ затрат и результатов инновационной деятельности российских промышленных предприятий в 1995-1998 гг. // Технологический бизнес (интернет-журнал). – 2000. - март-апрель. / <http://www.techbusiness.ru/tb/archiv/number6/page06.htm#table1>.

19. Масленникова Н.П., Желтенков А.В. Менеджмент в инновационной сфере: Учебное пособие. – М.: ИД ФБК-ПРЕСС, 2005. – 536 с
20. Медынский В.Г. Инновационный менеджмент: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2002. – 295 с.
21. Национальные стандарты бухгалтерского учета: Учеб. пособ. – Ч.1. – Х.: ИПФ „Эпсилон”. – 1999. – 44 с.
22. Национальные стандарты бухгалтерского учета: Учеб. пособ. – Ч.2. – Х.: ИПФ „Эпсилон”. – 2000. – 24 с.
23. Офіційний сайт Міністерства економіки України / <http://www.me.gov.ua>.
24. Трифилова А.А. Оценка эффективности инновационного развития предприятия. – М.: Финансы и статистика, 2005. –304 с.
25. Управление инновациями: В 3 кн. Кн.1 Основы организации инновационных процессов: Учеб. пособие / А. А. Харин, И.Л. Коленский; Под ред. Ю.В. Шленова. – М.: Высш. шк., 2003. – 252 с.
26. Фатхутдинов Р.А. Инновационный менеджмент. Учебник для вузов. 5-е изд., - СПб.: Питер, 2005.- 448 с.